
Biblická archeologie pomáhá rekonstruovat dějiny biblického světa. O expedici Chirbet Qeiyafa v Izraeli s Filipem Čapkem

Biblická archeologie pomáhá rekonstruovat dějiny biblického světa. O expedici Chirbet Qeiyafa v Izraeli s Filipem Čapkem

Ve dnech 10. - 25. června 2011 se pedagogové a studenti Evangelické teologické fakulty pod vedením prof. Yosefa Garfinkela z Hebrejské university v Jeruzalémě zúčastní mezinárodního archeologického výzkumu lokality Chirbet Qeiyafa v Izraeli. Na expedici bude v zimním semestru roku 2011/12 v Praze navazovat kolokvium, věnované problematice biblické archeologie. O detailech tohoto významného projektu píše z Jeruzaléma Filip Čapek Th.D., odborný asistent na katedře Starého zákona ETF UK a vědecký pracovník Centra Biblických studií AV ČR a UK Praha.

Podle propozic na webových stránkách ETF byla možnost účasti na vykopávkách v Chirbet Qeiyafa určena nejen pro posluchače doktorandského a magisterského studia, ale také pro studenty bakalářského stupně. Co jste si od takto široce podaného zadání slibovali?

Cesta ke konečnému výběru byla složitější, než jsme očekávali. Pokud se nemýlím, tak jde o první podnik tohoto druhu z české strany v Izraeli, takže jsme neměli možnost vyjít z předchozích zkušeností. V minulých dvou polistopadových dekádách se studenti teologie, historie, archeologie a možná i jiných disciplín vydávali na různé lokality spíše sami. Nyní jsme se pokusili vypracovat projekt, který by se týkal větší skupiny, ale nevěděli jsme, jaký bude zájem. Proto byla nabídka nakonec otevřena takto široce, a to i z důvodu, že účast byla závislá na přidělených financích, o nichž se rozhoduje až v druhé polovině února, tedy poměrně krátce před vlastním výjezdem do Izraele.

Filip Čapek Th.D., katedra Starého zákona ETF UK, vědecký pracovník Centra Biblických studií AV ČR a UK Praha

Uzávěrka přihlášek byla 28. února, dokonce už proběhly i ústní pohovory. Kolik studentů se přihlásilo a kolik jich prošlo do konečného výběru?

Zájem o účast na vykopávkách projevil celkem šestnáct studentů, ale přijmout bylo možné z důvodů rozpočtovaných nákladů celého projektu pouze pět a k tomu určit ještě tři náhradníky.

Mohl byste přiblížit projekt "Judsko doby železné IIA podle textů Starého zákona a podle nejnovějšího archeologického výzkumu se zaměřením na oblast Šefely," jehož je expedice součástí? Z jakých potřeb projekt vznikl, jaké jsou jeho hlavní cíle a jakou roli v něm bude hrát česká účast ETF UK?

Projekt si stanovuje za cíl analyzovat Judsko doby železné IIA (tj. 10. a počátek 9. století BCE) a zde konkrétně oblast Šefely, kterou lze vymezit Judskými horami na východě, Šáronskou planinou na severu, Pobřežní planinou na západě a údolím Beer-ševy na jihu. Analýza se soustřeďuje na biblické texty referující o dané oblasti a dané době a na relevantní archeologickou evidenci z téže části Judska. Srovnání textů s konkrétní hmotnou kulturou umožňuje kriticky postulovat základní teze o geopolitickém kontextu střetu mezi Judskem a Pelišteou 10.- 9. století BCE, který je běžně známý především z literárně stylizovaného biblického vyprávění o zápase Davida, budoucího krále Judska, s Pelištejcem Goliášem. Projekt se dále soustředí také na zjištění rozsahu a politické kapacity raného Judska, a to jednak na základě vlastní práce na konkrétní lokalitě, jednak prostřednictvím studia výsledků z dalších archeologických míst, např. Bet-Šemeš, Lakiš a významných pelištejských lokalit Ekrón, Gat a Tel Bataš.

Z více možností, kde se zúčastnit archeologického výzkumu, bylo potřeba vybrat pouze jednu. Volba padla na Chirbet Qeiyafa (30 km západně od Jeruzaléma), protože se jedná o celkem nedávno zahájený výzkum, navíc nejde o *tel* (tj. starověké osídlení s vícero vrstvami, jakým je např. Arad, Lakiš či Ekrón), ale o *chirbet* (tj. ruinu s jednou hlavní fází

osídlení, jako např. známý Kumrán u Mrtvého moře), takže studenti mohou snadněji sledovat vývoj jeho odkrývání a s tím spojenou badatelskou diskuzi. Součástí projektu je i seminář na ETF UK v zimním semestru 2011/12 za účasti prof. Garfinkela z Institutu archeologie Hebrejské univerzity. Důležitou informací o projektu, kterou je třeba zmínit, je také to, že probíhá v rámci meziuniverzitní dohody mezi Univerzitou Karlovou a Hebrejskou Univerzitou, která byla nově podepsána v Jeruzalémě v květnu 2010 rektorem UK prof. Hamplem a rektorkou Hebrejské univerzity prof. Stroumsa.

Chirbet Qeiyafa - sekce C s výhledem do údolí Éla (na protější straně se nachází další důležitá lokalita Sóko, kde bude v roce 2012 zahájen archeologický výzkum)

Navázání spolupráce s prof. Yosefem Garfinkelem z Hebrejské univerzity v Jeruzalémě, který vede výzkum již od 2007, bylo výsledkem vašeho pobytu na HU? Jak jste se vy sám stal garantem tohoto projektu a jak dlouho v Izraeli studijně pobýváte?

K navázání spolupráce došlo již dříve. S prof. Garfinkelem jsem se seznámil v květnu minulého roku v rámci konference Ben Zvi institutu v Jeruzalémě v Ramat Rachel, kdy mě pozval na vykopávky v Chirbet Qeiyafa. Téma projektu, jenž je dílčí součástí méj habilitační práce, jsme spolu s jeho řešitelkou Mgr. Věrou Fritovou specifikovali na podzim minulého roku s ohledem na tuto lokalitu s cílem zainkorporovat získané poznatky do celkového bádání nad oblastí Šefely, která v posledních několika letech představuje z hlediska archeologického výzkumu jednu z nejdůležitějších oblastí pro porozumění dějinám Judska doby železné IIA. Můj pobyt na Hebrejské univerzitě v letním semestru 2011 (únor-květen) je soustředěný jednak na základní publikační činnost související s tématem projektu, jednak na přípravu účasti skupiny z ETF na červnových vykopávkách. Tím je dána i odpověď, proč jsem se stal garantem projektu.

Chirbet Qeiyafa - prof. Y. Garfinkel a G. Cook, která našla v roce 1993 nápis v Tel Dan

V bibliotice má biblická archeologie postavení pomocné vědy. Jaké je postavení biblické archeologie mezi ostatními archeologickými disciplínami? Vymezuje se vůči nim pouze jinou oblastí zájmu a tématickým zaměřením vykopávek? Nebo biblická archeologie vyvinula své vlastní metody výzkumu, kterými jiné archeologické disciplíny nevládnou, protože je buď nepotřebují nebo neznají?

Biblická archeologie, ponecháme-li oblíbenou a stále probíhající debatu o tom, zda takováto disciplína vůbec existuje, po mém soudu ve srovnání s jinými archeologickými disciplínami nijak metodologicky nevybočuje, protože užívá stejné postupy i stejné interpretační instrumentarium (stratigrafie, analýza keramiky, kostí, mincí, radiometrie, paleografie atd.). Odlišnosti samozřejmě panují v *zaměření* a *specializaci*, která je čím dál větší, a proto pracují na jedné lokalitě celé týmy expertů se špičkově vybavenými laboratoři na domovských pracovištích. Spíše než o nepřekonatelnou odlišnost jde o nezbytnou dělbu práce. Ideál archeologa, který interpretuje lokalitu sám a globálně, je dnes nenávratně ztracen. Každý má v tomto interdisciplinárním podniku své nezastupitelné místo, ať již jde o archeologa či biblického badatele, který je ke konkrétní archeologické kampani přizván. Představa, že se biblický badatel účastí na několika archeologických kampaních stane zdatným archeologem, je stejně tak iluzorní, jako že archeolog znalý hebrejštiny dokáže interpretovat biblické texty v jejich širším teologickém a religionistickém kontextu nebo rekonstruovat dějiny biblického světa.

Kdo má větší šanci při těchto vykopávkách uspět - ten, kdo lépe zná biblické nauky, profesionální archeolog, který ale nemá tuto odbornou specializaci, nebo ten, kdo má zkrátka víc štěstí?

Míra úspěšnosti, dá-li se to takto nazvat, spočívá v dnešní době především ve schopnosti nejen zahájit, ale zvláště uzavřít veškeré činnosti v dané lokalitě včetně vydání co nejdetailnější celkové zprávy, kde má každá z profesí svou vlastní nezastupitelnou kapitolu (tj. včetně pojednání relevantních biblických, ale i mimobiblických textů). Tato poslední etapa, která kvůli stále větší specializaci jednotlivých archeologických subdisciplín vyžaduje tisíce hodin následných

analýz v laboratořích, se odehrává již mimo zraky běžných účastníků vykopávek. Přesto jde o etapu, bez níž je veškerá předešlá činnost i následná interpretace dané lokality zásadním způsobem neúplná. To, že se zvláště v Izraeli, kde je téma archeologie úzce spjato s identitou moderního státu, jeho legitimitou a jeho hranicemi, v tomto ohledu výrazně předbíhá, že vycházejí záhy po prvních sezónách dílčí studie s velmi rozmanitými a často i zcela protichůdnými výsledky, to patří k místnímu koloritu, se kterým je dobré studenty biblické vědy také seznámit.

Chirbet Qeiyafa - sekce C se vstupní branou, která byla objevena na konci roku 2008

Jak odborníci na biblistiku řeší rozpor mezi tím, co skutečně biblický archeolog nalezne a vyhodnotí, jsou-li výsledky výzkumu jiné, než ustálená podání poznatků z Bible?

Tato otázka by vydala na knihu, takže nezbyvá než se uchýlit k základním postřehům a příkladům. V první řadě je třeba zdůraznit, že biblické texty jsou konglomerátem různých žánrů, různých autorů z různých dějinných období, a proto jsou jejich výpovědi velmi rozmanité. Cílem biblické vědy je tuto různorodost tematizovat včetně diferenciací textů podle jejich vztahu k dějinám. Některé biblické texty poměrně přesně a historicky věrně popisují dění v Izraeli v konkrétním údobí (např. události kolem pádu Prvního chrámu v 586 BCE). Jiné do dějin spíše vnášejí své vlastní soudy, reflexe a teologické a ideologické důrazy, které mají na čtenáře působit tak, aby dějiny vnímal z hlediska konkrétního zájmu jejich autorů, a to často s velkým retrospektivním záběrem. Příkladem může být známý příběh o dobytí Jericha (arab. *Tell es-Sultan*), které biblická kniha Jozue a zde 6. kapitola líčí jako vojenský čin Izraelců 12. století BCE při jejich tažení z Egypta do Kenaanu. Až moderní archeologický průzkum dané lokality z 60. let minulého století prokázal, že Jericho bylo v době domnělého dobytí již celá dvě století neobydleno a že zbytky opevnění pocházejí z konce střední doby bronzové (tj. do cca 1550 BCE). Předchozí *archeologický* výzkum probíhal zcela ve vleku výše uvedeného biblického textu a biblické chronologie, takže všichni badatelé C. Warrenem (průzkum od 1868) a F. J. Blissem (od 1894) počínaje a J. Garstangem (od 1930) konče interpretovali lokalitu a biblický text jako dvě navzájem jasně korespondující veličiny.

Moderní kritická biblická věda analýzou daného textu v jeho současné podobě a současném kontextu nicméně dokládá, že jde o text co do povahy kvazihistorický, který má blíže k bohoslužebné liturgii (srov. také přecházející rituál přejítí řeky Jordán), jež má retrospektivně prostřednictvím imaginární dějinné události doložit převahu Izraele nad původními národy Kenaanu a jejich bohy.

Biblické archeologii se někdy vyčítá, že kope na zakázku s Biblií v jedné ruce a s lopatou v ruce druhé a že tím porušuje pravidla skutečné vědecké práce. Pokud ovšem jeden z významných izraelských archeologů Yigael Yadin (1917-1984) ještě v roce 1975 prohlásil, že pro něho jako archeologa neexistuje větší vzrušení než pracovat s Biblií v jedné ruce a s lopatou v ruce druhé, pak je potřeba soud o takzvané 'vědeckosti' revidovat a upřesnit. Nedávno jsem slyšel pěkný výrok, že *každý* archeolog, jenž se zabývá širším kontextem biblického světa, nakonec kope s Biblií v jedné ruce a s lopatou v ruce druhé. Jedinou otevřenou otázkou tak zůstává, či způsob čtení biblických textů a či interpretace materiální kultury se ukáže v budoucnosti jako nejpřesvědčivější. Jinými slovy vyjádřeno, ustálené podání poznatků se díky stále novému a přibývajícimu poznání proměňuje, což nelze než považovat za ethos vědeckého přístupu jak k archeologii, tak také k práci s biblickými texty.

Co byste považoval za největší úspěch české účasti archeologické expedici v Chirbet Qeiyafa?

Případný úspěch bych rozdělil do tří rovin. První, badatelská, spočívá v předání důležitých informací o dění ve sledované výseči bádání širší veřejnosti formou přednášek, seminářů a publikací (první vyjde již tento květen v časopise Teologická reflexe, který vydává ETF), a to včetně důležitých interpretačních rozcestí, která jsou s ranými dějinami Judska integrálně spojena. Druhou rovinou je vzbuzení dalšího zájmu o archeologii mezi studenty. Zvláště ve sféře biblické vědy jde o blahodárnou zkušenost, kterou lze přirovnat k tomu, když se někdo učí plavat na souši, ale pak přichází první skok do vody, kde všechno vypadá jinak a kde *přesto* předchozí získané kompetence podrží člověka nad vodou, jakkoli se plavecký styl od předchozí teorie v mnohém liší. Analýza textů, jež je vlastní doménou biblické vědy, obohacená o práci na místech, která jsou s těmito texty více či méně spjata, stejně jako nahlédnutí do způsobu práce archeologů, to vše prospívá většímu nadhledu nad vlastní studijní a badatelskou činností. Třetí rovina úspěšnosti by spočívala v možnosti v daném směru pokračovat nejlépe s větším počtem studentů nejen z ETF UK, ale i z dalších fakult a institucí UK včetně archeologů, jejichž účast a další rozvíjení spolupráce by byla při stávající téměř naprosté absenci základních pracovních a studijních materiálů k dějinám Izraele české provenience více než žádoucí. Věřím, že se to podaří a že se najdou i v budoucnu finanční prostředky, které tuto činnost a spolupráci umožní.

Jeruzalém, Giv'at Šapira, 11. dubna 2011

Chirbet Qeiyafa – sekce C, budova č. 5 (předběžně určena jako stáje)

Kvetoucí Šefela poblíž Chirbet Qeiyafa

* * *

Filip Čapek, Th.D. (nar. 1971), studium na ETF UK (Mgr. 1997, Th.D. 2005), Ruprecht-Karls Universität Heidelberg (1996-8) a Oxford University (1998-9). Odborný asistent na katedře Starého zákona ETF UK a vědecký pracovník Centra Biblických studií AV ČR a UK Praha.
(Marie Kohoutová)